

Milunka Lazarević:

Kasparov ne da me razočarao, on me je lično uvredio time što je tražio da se prestane sa tom hipokrizijom i da se pojača bombardovanje Beograda i da se cela Srbija izbombarduje tada za vreme rata, a pre toga njegova tetka Riga kaže mi nikada nećemo zaboraviti šta ste učinili za našeg Garija. Sad kad sam bila u Moskvi Klara mi je poslala svog šofera da me vozi, majka Kasparova, na aerodrom da me sačeka, i da me odveze itd., i poklonila te njegove knjige. Mislim, ona ipak pamti šta je bilo, a sad ne može ona da utiče kaže na sina. Svejedno je uprkos tome što je to što je radio, što se petlja u tu politiku i tamo itd., ipak najveća šahovska ostvarenja su njegova, mislim, znate, zato što je šah napredovao jako. On je pokupio sve od svojih prethodnika, i mislim ako tražimo savršenstvo, ko je najsavršeniji šah igrao od prvaka sveta, onda je to bezuslovno Kasparov igrao i najraznovrsnije. E, sad, a ko je igrao najlepší i najčudesniji, onda je to Mihail Talj. Mislim, ako treba da nešto upoređujemo. Mihail Talj, mislim, to je moj Zevs šahovski, to je munja epohe, to se neće roditi ni za petsto ni za šesto godina, i sad, kad ga više nema, sad mu svi priznaju da je genij, a u ono vreme su mu svi osporavali, a u Rusiji je bilo zabranjeno da se neko proglasi za genija pošto je sistem ideološki, svi su jednaki, i onda nema tu sad iskakanja. Nije se smelo ni pisati o tome, ništa, sve je bilo zabranjeno. Sad sam iščitavala tamo dok sam bila u Sibiru, sad u decembru, i sećanja Tajmanovo i Ajlerbaha i svih tih velikana, i sad mu svi priznaju da je genij. A dok je bio živ tako sa skepsom su primali njegove žrtve, njegovo sve, sad u Kasparovim knjigama što je izdao „Moji veliki prethodnici“, kad je stavio pod kompjuterske analize te njegove žrtve nisu bile tako polukorektne kako oni govore, znate, nego ljudski um nije mogao da dosegne do istine šta je Talj. Talj je nešto, Talj je apsolutno malo je reći genij, vanserijska ličnost, apsolutno čovek koga materijalno ništa nije zanimalo, apsolutno. Ja sada da je živ Talj i da kažem Miša, evo tu u jednom selu pored Beograda igra se jedan turnir, voleli bi da dođete, on bi rekao u redu Milunka. Mislim, to je nešto neverovatno. On nikada nije imao stvari u koferu, on nikad nije imao, on ništa nije kupovao, njega ništa nije, on je tako bio, novac je za njega bio apsolutno nepostojeći, jedan teret, znate, ne misleći. I takvih niti je bilo niti će biti. To je jedno. Drugo, kažu da je njegov mozak kao fotoaparat, sve je snimao, znate. Tako da je on, recimo, on je hiljade knjiga iščitao, popamtio sve varijante, sve, sve što čuje, sve što vidi.

Milunka Lazarević:

64. godina je bila godina mojih velikih rezultata i tada sam bila najuspešniji sportista Jugoslavije. Pa, kao trebalo je da dobijem i Oktobarsku nagradu Beograda, ali su mi kao odgodili za iduću godinu, nisu dali Koraću, i nikada je nisam dobila. To je naš običaj. I da bi to ostavilo nekog traga, mislim, ženski šah je još bio u povu u čitavom svetu, ja sam predložila gradonačelniku Branku Pešiću da se organizuje povodom 8. marta turnir. Nekim čudom i nekim dobrim namerama ta se tradicija i sačuvala sa preskokom od nekoliko godina, ovih teških godina. Inače, pretila je bila opasnost i to da se ukine, pa smo 70. godine, pošto na prijeme nikada nismo išli, Fišer i ja se najedanput pojavili kod Branka Pešića, i jedan i drugi bio je meč stoleća, i ja zbog toga što sam čula da više neće biti sredstava za šahovski ženski turnir, i onda opet jedan kuriozum, Fišer mi nudi intervju za neke novine. Kažem ne mogu Bobi, sad sam završila turnir, nisam za novinarstvo. Znači, opet jedini novinar koji je odbio Fišerov intervju, eto, kad smo kod kuriozuma, i onda je gradonačelnik rekao

dok sam ja živ biće novca za šahovske turnire. I ja sam, naravno, otišla, ko će da ide tamo na prijeme u 11 u ranu zoru ujutru. Eto, tako je to sve krenulo. Prve godine nije bilo nikog iz Sovjetskog Saveza jer kod njih ste morali godinu dana ranije da date poziv da oni to kao isplaniraju. Već sledeće godine došla je prvakinja sveta Nona Gabrindašvili Nikolau i taj turnir je bio najjači turnir posle turnira kandidatkinja za prvakinju sveta, takav je renome. I nema velike igračice koja nije prošla taj turnir. Sve što je najjače se pozivalo, i Maja Čiburdanizi ??? i Kušnir i Aleksandrija i Oselijanija, Rahamija, Ivanka Mangari iz Australije, iz Amerike i Greser, iz Južne Amerike Kardoso, Degrajf iz Australije. Mislim, sve su žene maštale o tome da dođu da igraju na taj turnir. Šta je rezultat toga? Rezultat toga je jedna malo da kažem, ovi su ih organizatori uvek vodili u Skadarliju, znate, i to je tamo kod „Ima dana“ i to kad su slobodni dani itd., i onda je bilo naš vođa puta se strašno iznenadio u Kolumbiji u kojoj je prvi put bio sa nama, general Zekić koji je onda bio predsednik ili šta li Saveza Srbije, ne mogu da se setim, bio je vođa puta. I sad, banket u Kolumbiji, olimpijada završila se, i cela ženska olimpijada peva „U ranu zoru“ na srpskom. Eto, i to je jedan od rezultata tog turnira, i da su mnoge žene progovorile srpski, naučile, počevši od ??? Holandanke, Bilekove Mađarice, Maje Čiburdanize Gruzinke, i tako, to je, mnogo je šahistkinja naučilo srpski blagodareći osmomartovskom turniru.

Milunka Lazarević:

Ja sam bila najmlađi član Udruženja mladih književnika Vojvodine. Primili me negde s 14, 15 godina kao talentovanog pesnika i koji obećava. I svi su govorili obećava, obećava, znate. Međutim, u to vreme se pevalo ono kramp, pijuk, znate, socijalna poezija, Tita, pita, skita, mene to nije zanimalo. Ja sam pisala samo lirsku ljubavnu poeziju i to su uvek kritikovali, a tražili su da čitam. I onda su negde došli, kad je bila Olimpijada, a bila je velika propaganda za šah u Jugoslaviji, pa su sve škole igrale prvenstva, sva preduzeća itd., pa onda i prvenstvo Novog Sada, pre Dubrovnika. Ispalo je da sam ja druga, ne znam, na prvenstvu Novog Sada, ono po pet-šest partija igrate, znate, bez sata, pa posle kažu, hajde, ne znam, prvenstvo Vojvodine u Somboru, pa ono raspust, hajde, nisam bila u Somboru, hajde odem u Sombor, pa se tamo ispostavi da sam prva omladinka, pa najedanputa jedino omladinsko prvenstvo u Splitu itd. I tamo ja popijem neki mat s figurom više, nisam znala za štos, znate, i tu mi pukne film i kažem, e, iduće godine neće biti ovako. I vratim se u Novi Sad. I sad znate, to su godine kad treba da se odlučite šta ćete. Ovi svi kažu da sam veliki talenat za poeziju, ali niko ne obećava da ću biti veliki pesnik. A tamo je bio jedan instruktor šaha Žarko Popović koji je to sigurno svakom govorio, ali meni kao posebno kaže, ja mislim da je samo meni rekao, a on, naravno, svakom. Slušajte, vi ste takav talenat u šahu, ako budete radili, vi ćete postati prvakinja sveta. Ju, ju, ju, pa meni puna kapa da postanem prvakinja Jugoslavije. Znači, jedini, taj je čovek odlučio jer je nudio sigurnost ako radim. Ovde je sve bilo otvoreno. Posle je bila bitka između Udruženja književnika i kad sam ja već počela intenzivno da radim šah, poslednji nastup sam imala javni, imali smo, čitali smo stihove u Novom Sadu u tadašnjem pozorištu, to je sadašnji Dom kulture, ali, da kažem, ja sam bila odlučila, znači, samo ako radite, i krenula sam da radim. I šta je bio rezultat toga? Rezultat toga da pet godina nisam mogla jedan stih da napišem, preseklo se nešto, jer, znate, ovo je tolika jedna logika, to je strašno, to vas prosto, i kažu nema tu sad titranja i lišća itd., ti moraš da očvrsneš kao ličnost da bi se borila i to sve, i mogu da kažem da mi je to bila jedna ogromna pauza. I prošlo je mnogo godina, dok sam, dok su, prepevali su 57. Hrvati prvi, kinesku staru poeziju Lita i Pea, Tufu itd., i ja otkrijem

slobodni stih, znate. E, i onda sam ja posle ponovo krenula da pišem slobodnim stihom, ponekad i u stihu, ali to mi je bilo onako za dušu, znate, ništa drugo. E, sad, onda to se posle manifestovalo valjda preko tih mojih tekstova koje sam pisala, to je jedno. Drugo, ti starci, kako smo ih zvali, oni su bili upola mlađi od mene, nego što sam ja sada. U Novom Sadu su govorili morate steći opšte obrazovanje, univerzalno, jer se to reflektuje i na šahu. I oni su to pričali, pričali, i sad, ja sam, ono, radoznali duh, sve sam iščitavala šta god sam mogla, i odslušala, i odgledala, i opere, i balete, i sve čula i tako, jer oni kažu to će se reflektovati. I sad, da vam kažem, pa možda su i bili u pravu, jer bilo je nekoliko puta slučajeva gde ja, recimo, povučem, dođem u lošu poziciju sa nekim ženama kad sam igrala, pa onda se setim i razmišljam i kažem, pa dobro Milunka pa kako možeš da izgubiš od ove domaćice. Onda zapnem i izvučem tu partiju. Hoću da kažem neki eho toga je ostao i neki osećaj superiornosti, i nisam sigurna da mi to nije pomoglo zato što nikad nisu mogli da se sprema i te moje kombinacije, ta moja mašta koja je bila u šahu bogata, i koja nije podsećala ni na koga, sigurno su došle iz drugih oblasti, znate. Apsolutno sam sigurna, ne iz šaha, nego iz drugih oblasti, ideje i lepotu, jer ja sam samo tražila lepotu. Mene je lepota najviše zanimala i u literaturi i u poeziji i u šahu. I to se znalo na svakom turniru koji igramo, znači nagrada za lepotu to je obezbeđeno ko će je dobiti, to će biti, to je posle preuzela tu štafetnu palicu Matvejeva Svetlana, Ruskinja koja je takođe na svakom turniru napravila najlepšu partiju, znate. To ipak mora da se, to mora da bude jedna velika ljubav prema lepom, ali pre toga morate tu lepotu da pokupite iz drugih oblasti da biste je reflektovali preko šaha.

Dragoslav Simić:

Kakvi su svetski šahovski prvaci?

Milunka Lazarević:

Oni su svi lovci raznobojci. To kao da imate deset, dvanaest lovaca raznobojaca, znate. Hajde da počnem sa Taljem. Talj, došao je iz onoga Monpeljea gde su igrali turnir kandidata, a Gari postao prvak sveta. I ovaj mu telefonom čestita, i znate kako mu čestita, čestitam eks prvaku sveta u 2000. godini. I tačno je ovaj 2000. sišao. E, to je Miša Talj, recimo. A Botvinik koji nije voleo nikoga koga je pobedio, jedva je, meni je u intervjuu priznao, znate, kaže, sve to što smo učini Nimcovića, Rubinštajna itd. o odbrani, sve je to kaže nekako propalo. S tim Petrosijanom kaže, to, kaže, nešto igrate, igrate i najedanput figure su vam kao u živom blatu. To je kao definicija i to sad treba da shvatite da je to kompliment Botvinika. On je bio jako škrt za bilo kakve komplimente. Međutim, ne postoji osoba koja je zamolila za pomoć, a kome Botvinik nije pomogao. On jeste bio tako ???, i tako čovek režima, i ostao je to do kraja. Talj je imao blagi humor, znate. A Botvinik je, recimo, bio sušta suprotnost. To je uvek bilo nešto cinično, znate, sarkastično. Evo, primera radi, Kotov je napisao knjigu o Aljehinu i primili ga u Udruženje književnika. I sad, Kotov je kapiten na Olimpijadi u Tel Avivu 64., i sad Botvinika to nervira, otkud sad, kakve to ima veze sa književnošću što je ovaj napisao, ali Kotov je voleo tako da se progura. I sad, Ben Gurion otvara Olimpijadu i pošto je on rođen u Rusiji on na ruskom otvara Olimpijadu, znate. Onda se diže Botvinik i kaže meni je žao što ne mogu, kaže, na jeziku domaćina da se zahvalim gospodinu Ben Gurionu, ali ja ću zato govoriti jezikom Puškina, Tolstoja i Kotova. Slušajte, strašno, mislim, e, a sa druge strane on je i trpeo takav humor. Tu je, recimo, mi smo uvek sporili on je protiv jugoslovenskog revizionizma itd., i 69. je došao, prvi put je igrao kod nas u Beogradu, znate.

Dolazim, a on, tamo je Polugojevski, Geler, sede sa njim, znate. On kaže Milunka prvo da vas pitam, tad se završio meč onaj Petrosijan–Spaski 69., za koga je navijala vaša publika. Pa, ja kažem, sa Spaskog. A zašto? Njemu morate objasniti. Pa, zato, rekoh, Mihail Vasiljevič, dosadili su Jermeni, Jevreji, krajnje je vreme da jedan Sloven bude prvi. Ovi se svi uplašili da ovaj sada ne uzme putnu kartu da se vrati nazad. Ponjal, kaže, razumeo sam i idemo dalje. On je i trpeo i pravio. Eto, to je Botvinik, sve je bio. Sve je bilo oštro, znate, sve je biber i paprika.

Milunka Lazarević:

Dva puta sam igrala mečeve za prvenstvo sveta. To ni jedan Jugosloven još nije igrao iako mnogi vole da pričaju da su i šta su. Verovatno i da sam postala prvakinja sveta, pošto tada, sad je i Nona baš rekla kad smo bili u Čeljabinsku, da sam ja sa njom vodila u ličnom rezultatu i da su moje šanse bile velike, dala je intervju, opet bi me neko skinuo, ili, recimo, neka Maja ili neko, i opet bih bila eks prvakinja sveta, ali to ne bi bilo ništa čudno. Međutim, ceo svet je stekao od razočarenja i ogromne simpatije, ogroman ugled koji sam imala u šahovskom svetu time što sam taj remi odbila. To ovde nije imalo nikakvog efekta, ali u šahovskom svetu, zato sam ja kao predsednik komisije FIDE za ženski šah na izborima dobijala 100% glasova. To nije bio ni jedan slučaj sa drugima, ni predsednici, ni potpredsednici, ni ništa. To je ipak značilo nešto u svetu. Šampioni kad odu u eks šampione to je strašna tragedija i drama. I oni godinama posle ne mogu da se povrate. To su patnje velike. Ja kažem, možda me je sudbina na neki način i sačuvala. Nakon tri godine sam to prebolela jer sam ponovo došla u formu i ponovo sam dospela do polufinala za prvenstvo sveta. Međutim, mnogi od njih su do te mere bili nesrećni i razoreni kao ličnost da su to jedne ličnosti koje sam ja poznavala ranije, a druge kasnije, znate. Sa nekim nervozama, sa nekim, izgubili su želju za životnim radostima. Ja sam uvek mogla da pobegnem u pisanje, dobijem satisfakciju, dobijem, nešto lepo napišem ili imam nekog pametnog sagovornika. Ja uživam u tome, znate. Za mene je to isto kao da sam pobedila na nekom turniru, a kod njih, oni su doduše bili čisti profesionalci, kod njih je to imalo katastrofalne posledice.

Milunka Lazarević:

Od petnaest prvaka sveta ja sam upoznala dvanaesticu i da ne nabrajam i kandidate za prvaka sveta koliko ih je bilo. Uglavnom, sve što se moglo upoznati za moga veka. Jedan jedini prvak sveta u šahu koji nije bio samo prvak sveta u šahu nego najčudesnija ličnost koju sam upoznala u celom svom životu, bio je kako sam ga ja nazvala munja epoha Mihail Talj. Mi smo se upoznali dosta mladi kad je on debitovao na međuzonskom turniru u Portorožu 58. godine, a ja sam igrala u susednom mestu šampionat ženski prvenstvo Jugoslavije. I dotle, začudo, prvi put je došao u Jugoslaviju, traži mi knjige za čitanje, ja kažem pa prvo kako ćete čitati, pa, kaže, ne brinite se, razumem ja vaš jezik. Kako razume naš jezik, a mislim, mlad čovek, malo afektira, dobro. Donesem mu ja tri-četiri knjige. Sutradan on kaže imate neke druge. Pa, ja kažem, pa kako. Pa, pročitao sam. Pa, kako ste, rekoh, pročitali. Pa, eto, kaže, pitajte me nešto šta se nalazi na nekoj stranici. Tako, i ja zbilja krenem. Čovek diktira sve. A mnogo kasnije ću saznati da je on kao fotograf snimao

sve. To su ruski naučnici ispitivali. U stvari, preteča kompjutera, je l' da. U minutu ne znam koliko stranica itd., ali on ne samo da snimi da pročita nego to ostane zauvek u njegovoj glavi da može da vam ponovi. U sklopu sa tim mogu samo još da dodam, to je bilo moje prvo iznenađenje, a već da ne pričam, ono, kubni, taj broj na kub ili na kvadrat, 5800 puta 9700 u sekundi. To sam ga dovodila na Prirodno-matematički gde su bili fascinirani svi naši studenti, a odmah te iste 58. u Minhenu je bila Olimpijada, i kako je to bilo još dosta primitivno, kako se radilo, znate, Bilteni, prepisivanja, i tako, diktiranje partija, nije bilo ove moderne tehnike, sve ručni rad, Mihail Talj je bio onda druga rezerva sovjetske ekipe, i onda malo igra svoju partiju, malo se šeta, a bilo je pedeset i nešto ekipa, i to što je ostalo nezabeleženo bilo gde po knjigama ja ću da vam kažem. Ovi mladi, mladići koji su prepisivali partije, pa, ono, znate, bile su one duple notacije, te španska, te engleska, ono lovac na konje, na boje tog i tog duple dok nisu ukinuli Španci i Englezi, grozna notacija, i onda, pa, ne znam, pa, grčka, pa svaki ima svoje nazive, francuska, eh, Mihail Talj je posle svoje redovne partije, on se šetao, znači on je snimao sve te partije, i posle toga on je odlazio tamo kod ovih mladića koji su pripremali Bilten i izdiktirao im sve partije svih ekipa, a ekipa je bilo pedeset i nešto puta četiri ploče, to je negde oko dvesta i nešto partija, to je opet u sklopu ovoga što sam vam do sada pričala.

Odjavna špica

Dragoslav Simić:

Bogat život, Milunka Lazarević. Ja se zovem Dragoslav Simić.